

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört

George Orwell,
Çeviri: Nuran Akgören,
Can Yayınları,
İstanbul, 1994,
271 sayfa.

"Orwell'in kitapları, bizden sonraki kuşaklar için bile, her şeyin çözümlendiği bir geleceğin rahatlatıcı umudunu taşımaz. Mistik bir bakış açısı bile getirmez. Orwell'in tek getirdiği, yakınımızdaki küçük şeylere, iyiliğe, barışa ve doğruluğa olan inançtır." Önsözünde belirtildiği gibi Orwell'in kitapları arasında 1984, "dikenlerden oluşmuş bir taç"tır.

Kara ütopyalar (ters ütopya, karşı ütopya ve distopya olarak da adlandırılır) içindeki yerini yazıldığından bu yana korumuş olan 1984'ü tanıtmazdan önce yaşamın karşı ütopyaları aratmayacak hale geldiği günümüzde bu kavram üzerinde biraz durmak yararlı olabilir... Kelime anlamı olarak Yunanca U-(olmayan) topia (ülke)'nin birleşmesinden oluşan ütopya, antikçağdan yirminci yüzyıla dek, özellikle de Rönesans ve 19. yüzyılın sonlarında belirginleşen yeryüzü cennetlerine verilen isimdir. Ütopya kısaca, "düşte ve düşüncede kurulmuş eşitlikçi, doğru mutlu ve güzel toplum düzeni" olarak tanımlanabilir. Karşı ütopya ise "bu amaçlarla yola çıktığında ortaya çıkabilecek olumsuz ve baskıcı bir toplum düzenidir."

Toplumsal haksızlıklara karşı bir seçenek olarak sunulan, eşitlik ve ortak mutluluk adına kesin ve katı bir örgütlenme ve planlamaya dayalı olan ütopyaların bireyin eğilimlerini göz önüne almadığı noktada karşı ütopyaya dönüşüm yaşanır. Aldous Huxley (Yeni Dünya); Ray Brad-

George Orwell BİN DOKUZ YÜZ SEKSEN DÖRT



Türkiye
NURAN AKGÖREN

3. BASIM

bury (Fahrenheit 451); Anthony Burgess (Mekanik Portakal) gibi kara ütopya yazarları, söz konusu eserlerinde bireyin, toplum adına şu ya da bu biçimde bastırıldığı ütopyaların, "düzen" in tartışılmaz egemenliği sebebiyle kara ütopyalara dönüşümünün kaçınılmazlığını vurgularlar. Bu düzen ütopyada bireyin gönüllü uyumu ile sağlanırken, kara ütopyalarda uyumu sağlamak için her türlü yöntem ve zor kullanılır. Kusursuzun peşindeki ütopya, insanı ve toplumu mükemmel kılmaya kalkıştığı noktada karşıtına dönüşür. Bu dönüşümün iki önemli unsuru ise, bürokrasi ve teknolojidir. İnsanları baskı altında tutmaya yarayan bürokrasi için gereken denetim aygıtlarını sağlama görevi, teknolojinindir. İnsanı mekanik açıdan anlayıp çözümlenecek yöntemleri geliştiren teknoloji, ters ütopyalarda toplumsal örgütlenmenin iki ana direğindedir. Bu şekilde karşı ütopyanın kendi benliğine, doğaya ve kültürel mirasına yabancılaşan teknoloji esiri insanı, mekanik bir toplu-

mun nesneleşmiş parçası oluverir.

Yirminci yüzyıldaki karamsar beklentilerin dile getirildiği ters ütopyaların içinde 1984'ün özel bir yeri vardır. 1984, Okyanusya'da, kısaltılmışı İnsos olan İngiliz Sosyalizmi düzeninde geçer. Büyük Birader'de simgeleşen Partinin yönetim için kullandığı yöntemler tarihin denetimi, yeni bir dil (Yenikonuş) yaratılması ve çiftleşim tekniğidir. Geçmişe ilişkin belgeler Partinin gereksinimlerine göre her an yeniden yazılabilir,

böylece tarih denetlenir. Ancak bu öyle yapılır ki, geçmiş değiştirildiğinde bile ortada değişmiş olduğu düşünülen bir olay yoktur. Yönetimin dile verdiği önem ise öyle büyüktür ki, yeni bir dil yaratılır. 2050 yılında tümüyle Eskikonuşun yerine alacak olan Yenikonuşun amacı "yalnızca dünya çapında bir tanımlar ortamı ya da İngos'un izletlerine uygun düşünel alışkanlıklar sağlamak değil, aynı zamanda düşüncenin tüm biçimlerini olanaksız kılmaktır." Böylece kabul gören öğretilere karşı düşüncenin üzerinde düşünülmesi olanaksızlaşır. A, B ve C grubundan oluşan Yenikonuşun C sözcük dağarcığı diğer grupları tamamlayan bilimsel ve teknik terimlerden oluşur. İlginç olan, Yenikonuşta bilim için herhangi bir sözcük bulunmamasıdır. "Geçmişin tüm bilimsel gelişmelerinin temeli olan ampirik düşünce sistemi İngos'un temel ilkelerine tümüyle ters düşer. Teknik gelişmeler eğer insan özgürlüğünü biraz daha kısıtlamaya yarıyorsa kullanılır." Çiftleşim ilkesi de,

insanın iki çelişik düşüncüyü aynı anda kabullenmesidir. Bu ilke gereği, Barış Bakanlığı savaşla, Doğruluk Bakanlığı yalanla, Sevgi Bakanlığı işkence ve zulümle, Bolluk Bakanlığı herkesi aç bırakarak uğraşır.

1984'te yöneticiler insanların iyiliği için davrandıklarını bile ileri sürmezler; onları sadece iktidarda olmak ilgilendirir. Gücün kendisi önemlidir. İktidarı temsil eden O'Brien için "Yalnız ve yalnız iktidar önemlidir. İktidar araç değil, amaçtır." İktidarı elinde tutan Parti, düzeni yürütür. Parti'nin bir devrimin ardından iktidara geldiğini ve devrimin kendi çocuklarını yediğini, bu "çocuklardan" biri olan Goldstein'in yazdığı iddia edilen bir kitaptan öğreniriz. Oysa bu kitabı Parti yazdırmıştır! Yasaklanmış olsalar da, nesnel bilgiler içeren bu kitap aracılığı ile, düzene karşı olanlar da Parti'nin tuzakına düşürülür. Söz konusu kitaptan 1984'te dünyada Okyanusya, Avrasya ve Doğuasya adlı üç devletin kalmış olduğunu öğreniriz. Bu üç devlet, üretimin yaşam standardını yükseltmesine izin verilmeksizin tüketilmesini sağlamak ve toplum yapısını değiştirmeden tutabilmek için birbirleriyle sürekli savaşlar, Dünyanın durumu 1914'den önceki günlere oranla çok daha kötüdür. "Yirminci yüzyıl başlarında hemen hemen her okuyucu kişinin düşlediği gelecek, son derece varlıklı, rahat, düzenli; cam, çelik ve bembeyaz betondan yapıları olan pırl pırl, tertemiz bir dünyaydı. Bilim ve teknoloji hızla ilerliyor ve doğal olarak ilerlemenin devam edeceği varsayılıyordu." Gene aynı dönemde, önceleri uygarlığın bedeli olarak kabul edilen insanlar arası eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için teknolojinin iyi bir yöntem olduğu anlaşılmıştı. Makineleşmenin artışı sonucu, insanların eşitliği, uğruna savaşılacak bir ideal olmaktan çıkıp, yönetime tırmanmaya başlamış kitlelere bir tehlike olarak yorumlanmaya başla-

dı. Yeryüzündeki cennet, tam gerçekleşebilecekken yadıandı. Cennetin yitivermesinin nedenlerinden biri uzun süren savaş ve devrimlerse, diğer nedeni bilimsel ve teknolojik gelişmenin durmasıydı. Ancak özgür bir ortamda yeşeren ampirik düşüncenin sonucu olan bu gelişme, baskı ortamında yaşayamazdı.

Bu düzende yaşayan Winston Smith, eski belgeleri günün koşullarına göre yeniden yazmakla görevlidir. Ancak Parti çizgisinden sapmıştır. Kendi başına düşünmek gibi bir suç işlemiştir. Düşünce polisinin eline düştüğü ve O'Brien tarafından sorgulandığı bölümde, kitabın en çarpıcı diyalogları yer alır.

Bu umutsuzluk ve karamsarlık kitabını okuduktan sonra, yeryüzü cennetleri her zamankinden daha uzak görünse de, umudu çift düşün ilkesine göre umutsuzlukta bulmak da olası!

Dilin ve dilsizleştirmenin önemini kavrayan tüm Büyük Biraderlere, dile sahip çıkarak, bilimin ve teknolojinin tanımlarını doğru yaparak karşı durulabileceğini 1984'ün "karşı" ütopyasından daha iyi hangi kitap anlatabilir?..

Ters ütopyalar hakkındaki bilgiler için Nail Bezel'in Yeryüzü Cennetlerinin Sonu isimli kitabından yararlanılmıştır.

yoruz." Gerçekten de, önsözde belirtildiği gibi teknoloji bazılarımızda ürküntü, bazılarımızda hayranlık uyandırıyor. Ancak teknolojiyle ilgili düşüncelerimiz ne olursa olsun, hepimiz bu alandaki hızlı değişimin etkilerini yaşamımızda az ya da çok hissediyoruz. Yazar bu kitapta hem teknolojinin toplumsal işlevini, hem de bu işleve atfedilen genel kabul görmüş belirli yorumları veya 'meşrulaştırmaları' tartışmayı amaçlamış. Dickson'un kitabında savunduğu tez, teknolojinin toplumda politik bir rol, güç dağılımı ve toplumsal denetimin işleyişi ile çok yakından ilişkili bir rol oynadığıdır. Teknolojiyle ilgili sorunların bir kısmı doğasından kaynaklanıyorsa, bir kısmı da kullanımından kaynaklanır... Teknolojinin doğası ise çoğunlukla bağımsız gibi gösterilmeye çalışılsa da, politik ve toplumsal etmenlerce belirlenir. Teknolojik gelişmenin esas olarak politik bir süreç olduğunu belirten yazar, teknolojinin doğasının belirlenmesinde hem maddi, hem de ideolojik öğelerin önemli bir yer tuttuklarını öne sürüyor.

Kitapta, toplumsal gelişmelerin doğrudan teknoloji-

deki ilerlemelerce belirlendiğini ileri süren teknolojik determinizmin olduğu kadar, teknolojiyi sadece ekonominin belirlediğini ileri süren ekonomik determinizmin de yanlış tarafları olduğu belirtiliyor.

Teknoloji ve toplumsal modeller şüphesiz birbirlerini karşılıklı olarak etkileyip belirler. Yazar, "egemen hiyerarşik örgütlenme ve otoriter denetim biçimleri, kapitalist toplumların geliştirdikleri teknolojiyle bütünleşip çakışıyor" diyor. Az gelişmiş kapitalist ülkelere ve sözde sosyalist karakterdeki sanayileşmiş ülkelerin kapitalizm çerçevesinde formüle edilmiş bir üretim tarzını benimseyip geliştirdiklerini, teknolojiyi etkin kullanabilmek için de, özünde kapitalist nitelikte olan toplumsal örgütlenme ve denetim biçimlerini almak zorunda kaldıklarını belirten Dickson, her iki sistemi de aynı gerekçeyle eleştiriyor.

Başlangıçta insanı yoksulluk ve ağır çalışma koşullarından kurtarmak amacı güden teknolojinin günümüzde kendisinin sorun olmaya başladığı bilinmektedir. Teknolojinin giderek daha fazla kullanılmasının kendiliğinden

totalitarizme uzanan bir süreci başlatacağı iddia edilemez; diktatörlükler, teknolojik gelişmenin her düzeyinde görülebilir. "Yine de temel nokta şudur ki, gelişmiş teknolojiyle birlikte gelen artan depolitizasyon böyle bir sistemi (1984 adlı eserinde George Orwell'in öngördüğü senaryo gibi), politik tasarruflar alanının dışında bulunan 'rasyonel' bir ekonomik zorunluluk olarak gösterebilir."

Tüm bu olumsuzluklara karşı, Dickson, manipülatif ve baskıcı olmayan toplumsal üre-

tim tarzları oluşturabilmek için gerekli olan gereçleri, makine ve teknikleri kapsayacak ve doğal çevreyle sömürücü olmayan bir ilişki kuracak alternatif bir teknoloji arayışı içine giriyor. Bu arayış aslında çağdaş toplumda kendini girdide daha çok denetimi dışındaki etkin güçlerce tuzağa düşürülmüş hissedenden bireyin arayışıdır. Kitapta böylesi bir gereksinmeye yanıt oluşturan alternatif teknoloji yabancılaşma ve sömürüden uzak bir yaşam biçimi yaratmanın "gerekli" ancak "yeterli olmayan" önkoşulu olarak değerlendiriliyor. Dickson'un esas vurguladığı, teknolojinin politik doğasının anlaşılması gereği olmuş... Teknoloji tarihini yeniden yorumlayan yazar, alternatif bir teknolojinin ancak alternatif bir toplum yaratma mücadelesi içinde oluşturulabileceğini belirtiyor.

Kitabın ilk bölümünde sanayileşmiş ve az gelişmiş ülkelerdeki çağdaş teknolojiye ilişkin toplumsal sorunların bazıları olabildiğince nesnel biçimde betimlenmiş. Sonraki iki bölüm ise bizim teknolojiye bakışımız ve teknolojinin toplumdaki rolü ile ilgili. Bunlardan ilki teknolojik gelişme sürecinin değişik yorumlarını ortaya koyarken, bu süreci politik tasarımlardan bağımsız gören her türlü yorumun teknoloji tarihinin ideolojik amaçla sapıtırlığı olduğunu ileri sürüyor. İkincisinde teknolojik yeniliklerin doğrudan doğruya politik bir tarzda işlediğini ve halen işlemeye devam ettiğini göstermeye çalışıyor. Sonraki üç bölümde iki alternatif teknoloji tipi tartışılmış. Üçüncü Dünya için alternatif bir teknoloji biçimi olan ara teknolojinin kuram ve uygulamasının analizi teknolojik ve politik değişimlerin birbirinden ayıramayacağını vurgulamış. Yazar, son bölümde de çağdaş toplumda teknolojinin politik işlevini bilimin meşrulaştırıcı rolünü ve her ikisinin bazı içerimlerini bir arada tartışabilmek için kitabın daha kuramsal tezlerini toplu olarak değerlendirmiş.

Alternatif Teknoloji

Teknik Değişmenin Politik Boyutları

David Dickson,
Çeviri: Nezihe Erdoğan,
Ayrıntı Yayınları,
İstanbul, 1992,
238 sayfa.

"Kimimiz teknolojiden ürküntü duyuyor, kimimiz fazla aldırılmamaya çalışıyor, ama çeşitli sonuçlarına tepki duyuyorken, kimimiz de huşu içinde en son yeniliklerin erdemlerini sayıp bitiremi-

